

چکیده

پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد
رشته تحصیلی: تاریخ انقلاب اسلامی
عنوان پایان نامه: تلاش های مشترک شاپور بختیار و آمریکا برای مهار انقلاب اسلامی
نام و نام خانوادگی دانشجو: رحمان محمدزاده
استاد راهنما: دکتر علی رضا ملایی توانی
استاد مشاور: دکتر حسن حضرتی
تاریخ شروع پایان نامه: ۱۶/۰۴/۸۸
تاریخ اتمام پایان نامه: ۱۴/۰۳/۸۹
<p style="text-align: right;">چکیده:</p> <p>یکی از مهمترین و حساس ترین مقاطع تاریخ انقلاب اسلامی ایران، دوره ی نخست وزیری شاپور بختیار است. اگرچه این دوره از نظر زمانی بسیار کوتاه بود اما حوادث و رخدادهای آن بسیار مهم و سرنوشت ساز بودند. این پایان نامه براساس تئوری وفاق ارزشی /نظام های چالمرز جانسون نوشته شده است. در این دوره نقش دولت، ارتش، رهبری انقلاب و گروه های مخالف رژیم وهم چنین کشورهای خارجی به خصوص آمریکا دارای اهمیت زیادی است. هرکدام از مؤلفه های فوق به سهم خود تأثیر بسزایی در جریان انقلاب داشته اند. بر طبق تئوری جانسون، جامعه ی ایران تا سال ۱۳۵۶ش در حالت تعادل بود، اما پس از این سال، بر اثر ورود منابع خارجی و داخلی تغییر در نظام ارزشی جامعه، دچار عدم تعادل ((dysfunction می گردد. بر هم خوردن تعادل اجتماعی سبب گردید که رژیم برای کنترل اوضاع به نیروی سرکوب متوسل شود و همین امر موجب از بین رفتن مشروعیت حکومت شد.</p> <p>در این زمان نقش نخبگان بسیار اهمیت دارد؛ سازش پذیری آنان با مخالفان و انجام اصلاحات می تواند راه حل سیاسی برای بحران باشد. اما عدم مصالحه ی نخبگان منجر به افزایش بحران می گردد. شاه با اعلام طرح تشکیل دولت ائتلاف ملی و انتصاب شاپور بختیار در واقع سازش ناپذیری حکوت را نشان داد. انتصاب شاپور بختیار که به عنوان یک چهره ی میانه رو</p>

بود،مورد حمایت ایالات متحده ی آمریکا قرار گرفت.دولت مردان آمریکا در تلاش بودند که با تشکیل یک دولت میانه رو در ایران،منافع حیاتی این کشور در ایران حفظ شود.

اما وجود ایدئولوژی انقلاب به رهبری امام خمینی ،موجب گردید تا همه ی گروه های مخالف در نهایت رهبری ایشان را بپذیرند و ایشان به عنوان رهبر اصلی انقلاب شناخته شوند.

مجموع عوامل فوق در شکل گیری انقلاب شروط لازم بودند،اما برای پیروزی انقلاب نیاز به شروط کافی نیز می باشد که جانسون آن را عوامل شتاب زا(precipitations) می نامد. ناکار آمدی ارتش در مهار انقلاب و انفعال نیروهای نظامی واعلام بی طرفی ارتش،ودر نهایت ورود امام به ایران ،به عنوان عوامل شتاب زای این پایان نامه می باشند.

کلید واژه ها:تئوری جانسون،تلاش های مشترک،مهار انقلاب،منافع حیاتی.

المرحلة: الماجستير
فرع التحصيلي: تاريخ الثورة الإسلامية
عنوان الرسالة: جهود المشتركة سابور بختيار و أمريكا لكبت الثورة الاسلامي
محقق: رحمان محمدزاده
الاستاذ المرشد: الدكتور علي رضا ملايي تواني
الاستاذ المساعد: الدكتور حسن حضرتي
تاريخ البدئه: ٣/ ١٤٣٠/ ٠٢
تاريخ الإختتامه: ١١/ ٠٦/ ١٤٣١

ملخص المقال :

كانت الفترة التي قام سابور بختيار برئاسة الوزارة في تاريخ الثورة الإسلامية إيران من معظم أيامها. مع أنّ هذه الفترة، كانت قصيرة جدًا. لكنّها حدثت فيها الاحداث التي لها دورٌ حاسمٌ في مصيرة الثورة. كان قد كُتبت هذه الرسالة على أساس نظرية الإجماع القيمي / أنظمة جالمرز جانسون. لعبت في هذه الفترة، الدولة و الجيش و قيادة الثورة و الفئات المعارضة للحكومة و الدول الأجنبية خاصة الولايات المتحدة الأمريكية دوراً هاماً. و لكلّ المكونات التي جاءت آنفة، نصيبٌ كبيرٌ في نضج الثورة و حياتها.

على أساس نظرية جانسون، عاش المجتمع في إيران حتى سنة ١٣٥٦ هـ ش، في حالة التوازن. لكنّه بعد هذه السنة يُصيب بالخلل الإجتماعي و هذا الأمر يرتبط بحضور المصادر الداخليّة و الخارجيّة التي تُسبب التغيُّر في النظام القيمي للمجتمع. انتهى الإضطراب في التوازن الإجتماعي إلى أنّ تتمسك الحكومة بالعنف لمراقبة الوضع و الأمر انتجت نتيجة و هي إنعدام أهلية الحكومة.

يهمّ دور النخبة في هذه الفترة و كان يمكن توافق هذه النخبة مع المعارضين و تعديلاتهم السياسية، أن يكون حلًا مناسباً للأزمة السياسية. لكنّه عدم وجود حل وسط النخبة أدى إلي زيادة في الأزمة. يبرز هذا الأمر ، عندما "الشاه" يُعلن تشكيل حكومة الإنتلاف الوطني و يُعيّن بختيار برئاسة الوزارة.

زَعَمَت الإيالات المتحدة الأمريكية، تعيين بختيار برئاسة الوزارة، لأنّه شخصٌ معتدلٌ و سياسة امريكا حاولوا أن يحافظوا مصالحهم الحيوية بواسطة تشكيل الحكومة المعتدلة في إيران.

أمّا وجود الفكر الثوري بزعامة الإمام خميني، يوجب أن يقبلُ جميعُ الفئات المعارضة للحكومة، زعامته في النهاية . و هو اشتهر بالقيادة الرئيسيّة للثورة. كانت العوامل التي جاءت آنفة، من الشروط الضرورية لإيجاد الثورة تحتاج لإنتصارها إلي الشروط الكافية التي يُسمّيها جانسون، " عوامل التسريع".

من عوامل التسريع التي عالجت ها هذه الرسالة، هي: عدم الكفاءة الجيش في كبت الثورة و عجز قوآت الجيش و إعلان حيادها و دخول الإمام خميني في إيران .

الكلمات الدليلية: نظرية جانسون، الجهود المشتركة، كبت الثورة، المصالح الحيوية .

master's degree:Degree
A to curb of Islamic .S.The joint struggles of the Shapur Bakhtiyar and U:Title of thesis .revolution
Rahman Mohammadzade:Student name
Dr Ali Rezr mollaiei tavani:Super visor
Dr Hassan hazrati:Advisor
2009 /01/25:Starting data
2010/06/15:Termination Date

:Abstract

One of the most important and critical section in the history of Islamic revolution of Iran, is Its events and happenings were very important and .Shapur Bakhtiyar`s premiership This thesis has been written based one the .eventful, although the period was very short In this period, the role of the government, .theory of Chalmers Jonson`s value harmony the army, and the leader of the revolution and the oppositions of regime as well as foreign Each of the mentioned features has .A was very important.S.countries especially the U Based on Jonson`s theory, up to .had an effective share in the process of the revolution 1356 the society of Iran had equilibrium, but later on it become involved in a dysfunction because of the arrival of the external and internal resources and the transformation in the .value system of the society

Social dysfunction made the regime suppress the oppositions in order to control

.This situation led to impugn the legitimacy of the regime .conditions

A .S.When Bakhtiyar was appointed as the prime minister, it was supported by the U

But the existence of ideology of .because he was a moderate and educated person revolution with the leadership of Imam Khomeini finally motivated the oppositions to .accept his leadership

Along with the above factors as the necessary conditions in revolution formation, the .adequate conditions are required which is called precipitations in Jonson`s terminology

Inefficiency of the army, impartiality of the army and Imam`s arrival at Iran have been .introduced as precipitations in the present thesis

.Jonson`s theory, common efforts, revolutions harness, crucial interests :Key words

فهرست مطالب

بخش اول: کیات تحقیق و چارچوب نظری

فصل اول: روش تحقیق..... ۱

فصل دوم: چارچوب نظری..... ۶

بخش دوم: نظام اجتماعی نامتعادل

فصل اول: سیری در روابط ایران و آمریکا

گفتار اول: نگاهی اجمالی بر روابط ایران و آمریکا

از انقلاب مشروطه تا سال ۱۳۵۶ ش..... ۱۸

گفتار دوم: جایگاه خاورمیانه در تحولات جهانی. ۲۱

فصل دوم: منابع خارجی و داخلی تغییر در نظام ارزش ها

گفتار اول: منبع خارجی تغییر..... ۲۴

گفتار دوم: منابع داخلی تغییر..... ۳۱

بخش سوم: پدیده ی رکود قدرت و سیاست آمریکا در برابر بحران ایران

فصل اول: حوادث و رخ داد های ایران پیش از تشکیل دولت بختیار

گفتار اول: دوره ی خشونت و سرکوب..... ۳۵

گفتار دوم: طرح تشکیل دولت ائتلاف ملی..... ۳۹

فصل دوم: سیاست دولت آمریکا در برابر مسائل ایران

گفتار اول سیاست دوگانه ی دولتمردان آمریکا در مورد بحران ایران (دوران سردرگمی و استیصال).....۴۲

گفتار دوم: کنفرانس گوادلوپ.....۴۹

بخش چهارم: دوره ی نخست وزیری شاپور بختیار (عدم مصالحه ی نخبگان)

فصل اول: تشکیل دولت بختیار

گفتار اول: نگاهی به زندگی نامه و سوابق سیاسی

بختیار.....۵۵

گفتار دوم: انتصاب بختیار به نخست وزیری.....۶۰

گفتار سوم: کابینه ی بختیار و اهداف و برنامه های

وی.....۶۴

فصل دوم: وقایع پس از تشکیل دولت بختیار

گفتار اول: موضع امام در برابر انتصاب بختیار.....۷۰

گفتار دوم: بختیار و مسئله ی خروج شاه.....۷۳

بخش پنجم: ارتش در دوره ی نخست وزیری بختیار

فصل اول: ارتش ایران پیش از تشکیل دولت بختیار

گفتار اول: ماهیت و ساختار قدرت سرکوب.....۷۵

گفتار دوم: ارتش ایران از آغاز حکومت پهلوی...۷۷

فصل دوم: ارتش و بختیار

گفتار اول: رابطه ی بختیار و سران ارتش.....۸۷

گفتار دوم: بختیار و مسأله ی کودتای ارتش.....۸۹

فصل سوم: آمریکا و ارتش

گفتار اول: آمریکا و مسئله ی خروج شاه از ایران. ۹۲

گفتار دوم: ارتش پس از خروج شاه از ایران.....۹۵

گفتار سوم: مأموریت زنرال هایزر در ایران.....۹۷

فصل چهارم: جریان انقلاب و ارتش

گفتار اول: تأثیر جریان انقلاب و رهبری آن در روحیه ی

ارتش.....۱۰۷

گفتار دوم: نقش نیروهای انقلابی و مردم در انفعال

ارتش.....۱۰۹

بخش ششم: شورای انقلاب و تأثیر آن در روند انقلاب اسلامی

فصل اول: تشکیل شورای انقلاب، اهداف و برنامه ها

گفتار اول: چگونگی تشکیل شورای انقلاب.....۱۱۳

گفتار دوم: اهداف و اهمیت تأسیس شورای انقلاب..۱۱۶

فصل دوم: شورای انقلاب، دولت بختیار و آمریکا...۱۲۰

بخش هفتم: به سوی پیروزی انقلاب اسلامی

فصل اول: بختیار و مسأله ی ورود امام به ایران

گفتار اول: انتشار برنامه ی سیاسی امام و گسترش

راه پیمایی ها.....۱۳۳

گفتار دوم: واپسین تلاش های بختیار جهت مقابله با

انقلاب.....۱۳۴

گفتار سوم: ورود امام به ایران.....۱۳۹

فصل دوم: بختیار و دولت موقت

گفتار اول: تشکیل دولت موقت.....۱۴۳

فصل سوم: عوامل شتاب زای انقلاب

گفتار اول: اعلام همبستگی نظامیان با انقلابیون و اعلام

بی طرفی ارتش.....۱۵۱

گفتار دوم: فرجام بختیار و هیئت مستشاری آمریکا. ۱۵۶

نتیجه گیری.....۱۶۰

فهرست منابع و مأخذ.....۱۶۲

یکی از مهم ترین و حساس ترین مقاطع تاریخ انقلاب اسلامی ایران، دوره ی نخست وزیری شاپور بختیار است؛ زیرا این دوره ی کوتاه، شامل حوادث بسیار مهم و تعیین کننده بود. در این دوره عواملی چون دولت، ارتش، رهبری انقلاب، مردم و هم چنین قالب بین المللی، دارای اهمیت بسیاری است. هرکدام از مؤلفه های فوق، به سهم خود تأثیر به سزایی در جریان انقلاب داشته اند و در این بین رابطه ی بین هر کدام از آن ها اهمیت زیادی دارد.

این پایان نامه بر اساس تئوری وفاق ارزشی/نظام ها ی چالمرز جانسون نوشته شده است، که به موضوع انقلاب اسلامی ایران به صورت اعم و به تحلیل دوره ی نخست وزیری شاپور بختیار به طور اخص می پردازد.

پس از این که دولت نظامی از هاری نتوانست راه حل مناسبی برای حل بحران کشور باشد، شاه به فکر راه حل سیاسی جهت مهار انقلاب افتاد. تشکیل دولت ائتلاف ملی و هم چنین شورای نیابت سلطنت که برای کنترل اوضاع مطرح گردید، مؤثر واقع نشد و به همین سبب شاه مجبور شد که شاپور بختیار را که خود دارای سابقه ی طولانی در مبارزه علیه استبداد شاه داشت، به نخست وزیری منصوب نماید. بختیار در آغاز کار تلاش کرد تا خود را فردی میانه رو و اصلاح طلب نشان دهد. به همین منظور اقداماتی در این جهت انجام داد که هیچ کدام میسر واقع نشد.

اما در این بین، نقش ایالات متحده ی آمریکا نیز بسیار اهمیت دارد؛ عدم وجود سیاست مشترک میان دولت مردان این کشور (وزارت امور خارجه و مشاور امنیت ملی) و نیز نقش سفیر آمریکا، ویلیام سولیوان و هم چنین مأموریت ژنرال هایزر به ایران، از عواملی هستند که نقش ایالات متحده را در برابر انقلاب اسلامی ایران نمایان می سازد.

یکی دیگر از موضوعات اساسی این دوره، نقش ارتش در تحولات انقلاب بوده است. ماهیت ارتش شاهنشاهی یعنی وابستگی به شخص شاه و نیز وابستگی شاه به آمریکا، موجب شد تا ارتش در دوران بحران سازماندهی خود را از دست داده و دچار تزلزل شود. عدم داشتن برنامه‌ی صریح و آشکار و هم‌چنین آشفتگی میان سران ارتش پس از خروج شاه از کشور و نیز وجود گرایش‌های دینی و مذهبی سربازان ارتش، باعث گردید تا ارتش به حالت انفعالی مبدل شده و در روزهای واپسین بی‌طرفی خود را اعلام نماید.

اما این جریان انقلابی بود که به رهبری امام خمینی و هم‌چنین حضور گسترده‌ی مردم در راه پیمایی‌ها و تظاهرات، نا‌مشروع بودن دولت بختیار را اعلام نموده و همه‌ی برنامه‌های بختیار را نافرجام گذاشتند و انقلاب را به پیروزی نهایی رساندند.

در ادامه لازم به ذکر است، از آن جایی که پژوهش در علوم انسانی در ایران هنوز هم با مشکلاتی هم‌راه است، اینجانب نیز از این قاعده مستثنی نبوده‌ام و در نگارش این پایان‌نامه با مشکلات عدیده‌ای روبه‌رو بوده‌ام. از آن جایی که پرداختن به موضوعات مرتبط با انقلاب اسلامی ایران، تکرار مکررات است، لذا اینجانب در دستیابی به اسناد و مدارک دست اول به مشکلات زیادی برخورد نمودم. متأسفانه مراکز اسناد و مدارک انقلاب اسلامی در ارایه‌ی این اسناد همکاری‌های لازم را با پژوهش‌گر و یا دانشجویان ندارند و این اسناد بیش‌تر در اختیار اعضای پژوهشی خودشان قرار داده می‌شود؛ و جای تأمل است که چرا پژوهش‌کننده امام خمینی و انقلاب اسلامی که به طور اخص به موضوعات مربوط به امام و انقلاب اسلامی می‌پردازد، تا کنون هیچ اقدامی در جهت در اختیار داشتن این اسناد و مدارک انجام نداده است.

اما علی‌رغم همه‌ی این موانع و مشکلات، اینجانب تا حدودی توانستم با سختی و به زحمت برخی از اسناد مربوط به موضوع این پایان‌نامه را جمع‌آوری کرده و در تحریر آن استفاده نمایم. علاوه بر مراجعه به مراکز اسناد و مدارک انقلاب اسلامی، موسسه‌ی مطالعات تاریخ معاصر ایران،

نهاد ریاست جمهوری و مجلس شورای اسلامی، به کتابخانه های این مراکز نیز مراجعه نموده و از کتاب ها و مقالات و روزنامه های موجود استفاده نمودم.

این پایان نامه در هفت فصل و بر اساس تئوری جانسون سازماندهی شده است:

فصل اول به روش تحقیق و چارچوب نظری می پردازد.

در فصل دوم به طور اجمالی به تاریخچه روابط ایران و آمریکا از دوران مشروطه تا سال ۱۳۵۶ ش و نیز به منابع داخلی و خارجی تغییر در نظام ارزش ها پرداخته شده است که به طور خلاصه به دوران نخست وزیری جمشید آموزگار، جعفر شریف امامی و نیز غلام رضا ازهار می پردازد.

فصل سوم به بررسی دوره ی سرکوب و خشونت و نیز طرح تشکیل دولت ائتلاف ملی، سیاست دولت مردان آمریکا در مورد بحران ایران و در نهایت به مسئله ی کنفرانس گوادلوپ می پردازد.

فصل چهارم نگاهی به زندگی نامه و سوابق سیاسی بختیار وانتصاب وی به نخست وزیری (عدم مصالحه ی نخبگان)، کابینه ی بختیار و اهداف و برنامه های وی، موضع امام در برابر انتصاب وی و بختیار و مسئله ی خروج شاه از ایران دارد.

فصل پنجم به ماهیت قدرت سرکوب در ایران، ارتش و بختیار، آمریکا و مسئله ی خروج شاه از ایران، مأموریت هایزر و تأثیر جریان انقلاب و رهبری آن در روحیه ی ارتش می پردازد.

فصل ششم به بررسی شورای انقلاب، اهداف و برنامه های آن می پردازد.

فصل هفتم به تلاش های بختیار برای جلوگیری از ورود امام به ایران، بختیار و دولت موقت، اعلام بی طرفی ارتش و فرجام بختیار و هیئت مستشاری آمریکا می پردازد.

در پایان ضمن تشکر و سپاس از استاد گرانقدرم جناب آقای دکتر علی رضا ملایی توانی که با صبر و شکیبایی فراوان با عنوان استاد راهنما، اینجانب را در تمام مراحل تدوین و نگارش این پایان نامه راهنمایی نمودند و هم چنین از زحمات جناب آقای دکتر حسن حضرتی، به عنوان استاد

مشاور تقدیر و تشکر می کنم و برای این عزیزان از خداوند منان آرزوی سلامتی و موفقیت

مسئلت می نمایم.

فصل اول: روش تحقیق

الف - بیان مسئله:

پس از کودتای ۲۸ مرداد، دولت آمریکا با عقد پیمان نامه های سیاسی و نظامی و اقتصادی با دولت ایران، سعی در تقویت این دولت در جهت حفظ منافع خود و ممانعت از فرو افتادن آن در دام کمونیسم داشت. پس از روی کار آمدن کارتر و انتشار اعلامیه ی حقوق بشر، سیاست آمریکا در مورد ایران ظاهراً دست خوش تغییر شد، چنان که خود شاه ناگزیر از سال ۱۳۵۶ش تحت تاثیر اعلامیه ی حقوق بشر قرار گرفت و فضای باز سیاسی را اعلام نمود. اما مدتی بعد یعنی در پی اوج گرفتن بحران انقلاب در ایران، در میان دولتمردان آمریکا در باره ی ایران، اختلاف نظر بروز کرد و یک سیاست دوگانه در قبال ایران اتخاذ شد. یک گروه از دولتمردان مانند برژینسکی و هواداران او خواهان اعمال فشار و سرکوب مخالفان به منظور کنترل اوضاع متشنج ایران بودند و از طرفی دیگر کارتر و وزارت خارجه ی امریکا، در پی به کار گیری راه حل های مسالمت آمیز تری در جهت مقابله با انقلاب بودند. در همین اوضاع آشفته، شاه به دنبال راه حلی جهت مهار بحران انقلاب، در صدد مذاکره با رجال سیاسی سابق جهت تشکیل کابینه برآمد و با پیشنهاد هایی که به هر کدام از افراد مانند علی اکبر امینی، کریم سنجابی و غلامحسین صدیقی و... داد، هیچ کدام حاضر به پذیرش پیشنهاد شاه و تشکیل کابینه نشدند.

پس از دیدار رهبران ملی با امام در پاریس و اعلام عدم مشروعیت دولت ائتلاف ملی، شاپور بختیار مأمور تشکیل دولت جدید شد و علی رغم تلاش های وی و دولت امریکا که انتظار داشتند از موج انقلاب کاسته شود، امام با پیام هایی که از پاریس برای انقلابیون می فرستاد، مردم را به ایستادگی و مقاومت ترغیب و دولت بختیار را غیر مشروع و غیر قانونی اعلام می کرد که مجموعه ی تلاش های آن ها به سرنگونی دولت بختیار منتهی شد.

این که بختیار و آمریکا چه سیاست و برنامه ای را در جهت مهار بحران در پیش گرفتند، مساله ی اصلی در این پژوهش است.

ب- ضرورت و اهمیت موضوع:

از آن جا که حکومت بختیار مصادف با اوج تحول انقلابی و دوره ی گذار از پیش از انقلاب به پس از انقلاب است، تحقیق و مطالعه در باره ی آن از ابعاد گوناگون حائز اهمیت است. آن چه بر دامنه ی این اهمیت می افزاید، وجود ابهامات، نا گفته ها و جنبه های ناشناخته ی انقلاب اسلامی در مقطع یاد شده است که این پژوهش به سهم خود می کوشد بخشی از آنها را حتی المقدور به بحث بگذارد .

ج- نحوه ی ارتباط موضوع با حوزه ی امام و انقلاب:

روی کار آمدن شاپور بختیار در جهت مهار انقلاب اسلامی صورت گرفت و از آن جا که وی مخالف توافق سران جبهه ی ملی با امام در پاریس بود، نشانه ی ارتباط گسترده این موضوع با امام و انقلاب است. آن چه این ارتباط را بیش تر آشکار می سازد، بازگشت امام به کشور و پیروزی انقلاب در دوره ی زمام داری بختیار است.

د- سوال اصلی و سوالات فرعی پژوهش:

سوال اصلی:

چرا دولت آمریکا، بختیار را در آستانه ی حفظ قدرت و مهار انقلاب مورد حمایت قرار داد؟

سوالات فرعی:

۱- اوضاع ایران در آستانه ی به قدرت رسیدن بختیار چگونه بود؟

۲- وضعیت امام و مخالفان سیاسی در آستانه ی تشکیل دولت بختیار چگونه بود؟

۳- طرح ها و برنامه ها و سیاست های آمریکا و بختیار در جهت مهار بحران چه بوده است ؟

۵- پیش فرض ها :

۱- دولت آمریکا با حمایت های نظامی و اقتصادی در قالب پیمان نامه هایی، سعی در حفظ رژیم شاهنشاهی در ایران را داشته است .

۲- آمریکا مخالف حاکمیت انقلابیون تندرو بر سرنوشت کشور بود.

۳- آمریکا در صدد جلب پشتیبانی ارتش از بختیار بود.

و- فرضیه های اصلی و فرعی پژوهش:

فرضیه ی اصلی: دولت آمریکا در جهت حفظ منافع حیاتی خود در ایران خواهان حفظ سلطنت یا دست کم روی کار آمدن دولت های میانه رو و غیر انقلابی و هوادار غرب بود؛ به همین خاطر از دولت بختیار حمایت کرد.

ز- تعریف مفاهیم شاخص سازی و عملیاتی کردن مفاهیم:

۱ - تلاش های مشترک: منظور از تلاش های مشترک، همان کمک های نظامی و اقتصادی در قالب پیمان نامه هایی است که دولت آمریکا به وسیله ی آن سعی در حفظ سلطنت و استقرار دولت بختیار داشت و این موضوع در دوره ی نخست وزیری بختیار در قالب کنترل بحران انقلاب بوده است.

۲- مهار انقلاب اسلامی ایران: یعنی تلاش آمریکا برای به انحراف کشاندن انقلاب و هدایت آن در مسیر منافع خود در ایران است.

۳- منافع حیاتی: به معنای حفظ و گسترش دامنه‌ی نفوذ سیاسی-اقتصادی، نظامی و امنیتی آمریکا در ایران به عنوان یک متحد غربی در منطقه است.

ح: روش پژوهش (روش گردآوری داده‌ها و روش تجزیه و تحلیل آن‌ها):

روش گردآوری در این پژوهش به صورت کتابخانه‌ای و اسنادی است، و روش تجزیه و تحلیل مطالب نیز توصیفی-تحلیلی خواهد بود؛ یعنی ابتدا رخدادهای مورد بحث و توصیف و سرانجام ارزیابی و تحلیل خواهند شد.

ط: قلمرو پژوهش (زمانی-مکانی-موضوعی):

این پژوهش از نظر زمانی به دوره‌ی پس از برکناری ازهارای و طرح اندیشه‌ی تشکیل دولت ائتلاف ملی و شورای سلطنت و در نهایت روی کار آمدن شاپور بختیار تا پیروزی انقلاب اسلامی می‌پردازد.

ی: پیشینه و سوابق پژوهش موضوع و جنبه‌های جدید در این پژوهش:

در سالهای پس از انقلاب یک رشته اسناد موجود در مراکز آرشیوی کشور از سوی مراکز پژوهشی مانند مرکز اسناد انقلاب اسلامی مرکز اسناد وزارت اطلاعات و ... انتشار یافته‌اند مانند کتاب یاران امام به روایت اسناد ساواک.

علاوه بر این، آثار تحقیقی مانند تاریخ بیست و پنج ساله‌ی ایران از کودتا تا انقلاب تألیف غلام رضا نجاتی، ایران بین دو انقلاب، اثر یرواند آبراهامیان، دولت بختیار و تحولات انقلاب اسلامی، تألیف برات دهمرده، شورای انقلاب اسلامی ایران، اثر مجید سائلی کرده‌ده و ... نیز می‌باشند که یا

به صورت کلی به تاریخ تحولات سیاسی-اجتماعی ایران در دوره ی پهلوی دوم می پردازند و یا بخش هایی از حوادث و موضوعات دوران نخست وزیری شاپور بختیار را مورد بررسی قرار می دهند.

در این پایان نامه سعی شده است تا اولاً یک تحقیق کامل و جامع و بر مبنای چارچوب نظری ارائه شود و ثانیاً تمام مسایل مربوط به این دوره مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد و با توجه به این که در پژوهش های انجام شده توسط دیگران، دیدگاه های مختلف و گاه متعارض وجود دارد، این پژوهش می کوشد ضمن استفاده ی وسیع از منابع یاد شده، پژوهشی علمی و تحلیلی ارائه دهد.

فصل دوم: چارچوب نظری

این پایان نامه بر اساس چارچوب نظری وفاق ارزشی / نظام ها که توسط چالمرز جانسون ارائه شده، به بررسی تحولات سیاسی و اجتماعی در دوره ی نخست وزیری شاپور بختیار می پردازد؛ از این رو پیش از پرداختن به موضوعات و مسایل این دوره، لازم است نظری به تئوری مربوطه بیفکنیم تا بر همین اساس به تبیین و تحلیل حوادث و رخدادها بپردازیم:

چالمرز جانسون، استاد علوم سیاسی دانشگاه کالیفرنیا در برکلی و رئیس مرکز تحقیقات چین در همان دانشگاه است. وی در سال‌های ۶۲-۱۹۶۱ م، برنده‌ی جایزه‌ی تحقیقاتی "بنیاد فورد" در ژاپن شد و در سال‌های ۶۶-۱۹۶۵ م، از سوی مؤسسه معتبر "مجمع تحقیقات علوم اجتماعی" به هنگ کنگ اعزام گردید. وی همچنین در انجمن آمریکایی علوم سیاسی و انجمن مطالعات آسیا نیز عضویت دارد. در میان نوشته‌های متعدد او باید از ملی‌گرایی دهقانی و قدرت کمونیستی (۱۹۶۲ م)، انقلاب و نظام اجتماعی (۱۹۶۴ م)، انقلاب کمونیستی در آسیا (۱۹۶۵ م) و تحول انقلابی (۱۹۶۶ م) نام برد.^۱

الف) تعادل اجتماعی^۲:

نظریه‌ی وفاق ارزشی / نظام‌ها، ابتدا توسط تالکوت پارسونز^۳ مطرح شد و بعدها به طور کامل توسط جانسون برای بررسی انقلاب‌ها به کار گرفته شد. وی نماینده‌ی برجسته‌ی رویکرد کارکردگرایانه‌ی انقلاب است که به ارایه‌ی یک نظریه‌ی نظام مند در باب انقلاب می‌پردازد. او با مبنا قرار دادن بحث تعادل اجتماعی، علت انقلاب در هر جامعه را به عنوان یک نظام یا سیستم بروز ناکارایی و رشد آن تا مرز یک ناکارایی مرکب و چند جانبه در آن جامعه می‌داند. به نظر وی، جامعه‌ی بهنجار یا فارغ از بحران، جامعه‌ای است که انسجام درونی و نهادهایی دارد که بیان‌گر و مشخص‌کننده‌ی هنجارها و نقش‌های اصلی جهت‌گیری‌های ارزش اجتماعی است؛ جهت‌گیری‌های ارزشی که از طریق فرایندهای اجتماعی شدن درونی شده‌اند تا بتوانند معیارهای اخلاقی و واقعیت‌شناسی شخصی اعضای بالغ جامعه باشند. جامعه‌ی معمولی و خالی از بحران به عنوان یک نظام اجتماعی اجتماعی هماهنگ با مقتضیات محیطش تنظیم شده است.^۴ این نظام اجتماعی یک نظم سازگار داخلی مرکب از مجموعه نهادهایی است که با محوریت مرکزی و با نظم و ترتیب خاص حرکت می‌کند. جهات ارزشی این جامعه از طریق روند خدمات اجتماعی و اخلاقی آن به

^۱ - چالمرز، جانسون، تحول انقلابی، ترجمه حمید الیاسی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۳، صص ۱۵-۱۶

^۲ - Equilibrium

^۳ Parsons 1951.T

^۴ - آلون استانفورد کوهن، تئوری‌های انقلاب، ترجمه‌ی علی رضا طیب، تهران: نشر قومس، ۱۳۶۹، صص ۲۹-۲۸.

اقتدار مختلف تبیین می‌شود. علاوه بر این، قدرت سیاسی نیز بر اساس ارزش‌های اجتماعی مشروعیت می‌یابد.^۵ اشتراک ارزش‌ها نیز ظرفیت یک نظام اجتماعی را برای استقرار حالت تعادلی افزایش می‌دهد. تعادل یک نظام اجتماعی وابسته به درجه‌ی سازگاری بین ارزش‌ها و تقسیم کار آن است و از آنجایی که این دو عامل تعیین‌کننده‌ی ساخت نظام جامعه نیز هستند، تغییر در آن‌ها به تحول در ساخت اجتماعی منجر می‌گردد. یک نظام اجتماعی سالم می‌تواند ساخت خود را بدون برهم خوردن حالت تعادلی خود تغییر دهد.^۶

ب) نظام اجتماعی نامتعادل:

انقلابات به طور اتفاقی بروز نمی‌کنند و پدیده‌های اجتناب‌ناپذیر نیستند. انقلاب تنها در جامعه‌ای عملی معقول تلقی می‌شود که درگیر تغییرات شدید در ساخت خود بوده، اما هنوز به تغییرات بیشتری نیاز دارد. تحول در جامعه شرط لازم برای بروز انقلاب است، اما شرط کافی نیست. تا زمانی که ارزش‌های یک جامعه و واقعیت‌های محیطی آن با هم سازگار باشند، جامعه از انقلاب مصون است و زمانی که جامعه در حالت تعادل قرار دارد، به طور مرتب تأثیراتی از اعضای خود و از خارج می‌پذیرد و مجموعه‌ی این دو، آن را به هماهنگ ساختن نحوه‌ی تقسیم کار با ارزش‌های خود وادار می‌سازد. چنین جامعه‌ای می‌تواند به طور تدریجی تحت تأثیر پدیده‌های جدید، سلیقه‌های تازه و نفوذ فرهنگی از خارج قرار گرفته و بدون تجربه کردن انقلاب، دائماً دستخوش تغییر و تحول باشد؛ البته تا زمانی که هماهنگی بین ارزش‌ها و شرایط محیطی آن حفظ گردد. جانسون این نوع تحولات تدریجی را تغییرات تکاملی می‌نامد.^۷

روش مؤثرتری که برای بررسی مسأله‌ی حالت غیرتعادلی وجود دارد، ایجاد روش طبقه‌بندی خاصی است که بر این نکته تکیه داشته باشد که حالت تعادلی یک نظام اجتماعی تابع درجه‌ی سازگاری بین ارزش‌ها و شرایط محیطی است. آن‌گاه در بررسی فشارهایی که می‌توانند حالت

^۵ - تدا اسکاج پل، دولت‌ها و انقلاب‌های اجتماعی، ترجمه مجید روئین تن، تهران: سروش، ۱۳۷۶، ص ۲۸.

^۶ - چالمرز جانسون، تحول انقلابی، ص ۶۶.

^۷ - پیشین، صص ۶۹-۷۰.

تعادلی را مختل سازند، می‌توانیم دو منبع اصلی ایجاد تحول را که در تمام جوامع مشاهده شده‌اند در دو گروه طبقه‌بندی نماییم. (۱) فشارهای محیطی، (۲) عدم موفقیت در دستیابی به ارزش‌های آرمانی که مورد قبول همگان باشند.

نحوه‌ی دیگر تقسیم‌بندی، تمایز بین آن دسته از منابع تحول اجتماعی است که یا ریشه در داخل نظام دارند و یا از خارج از آن نیرو گرفته‌اند. بدین گونه چهار نوع فشار مورد مطالعه و بررسی قرار می‌گیرد:

۱- منابع خارجی تغییر در ارزش‌ها؛ مانند ارتباط جهانی، ورود عقاید و ایدئولوژی‌های خارجی و ...؛

۲- منابع داخلی تغییر در ارزش‌ها؛ مانند عقاید و ابداعات جدید متفکرانی که مستقیماً بر ساخت ارزشی جامعه تأثیر می‌گذارند؛

۳- منابع تغییر شرایط محیطی در خارج از نظام؛ مانند وارد کردن دانش پزشکی در جوامع توسعه نیافته، ورود صنایع و ...؛

۴- منابع تغییر ارزشی در داخل نظام؛ مانند اختراعات، نظیر راه‌آهن و وسایل ارتباط جمعی^۸؛ هر گاه منابع تغییر بر یک نظام اجتماعی تأثیر گذارد، بروز یکی از دو حالت قطعی است؛ یا هماهنگی و تطابق عناصر مختلف با هم در حفظ حالت تعادلی برغم فشارهای جدید، موفق خواهد شد، و یا ظرفیت انطباق نظام موجود، توانایی ایجاد هماهنگی‌های لازم را نخواهد داشت، که در چنین صورتی بین ارزش‌ها و شرایط محیطی فاصله ایجاد شده و ناهماهنگی بین آن‌ها به مختل شدن حالت تعادلی^۹ منجر خواهد شد. چنین حالتی زمانی بروز می‌کند که فشار وارد شده چنان ناگهانی یا شدید یا عادی باشد که امکان به جریان انداختن روند معمولی صیانت از نظم اجتماعی

^۸ - پشین، صص ۷۵-۷۴.

^۹ - Multiple dysfunction -